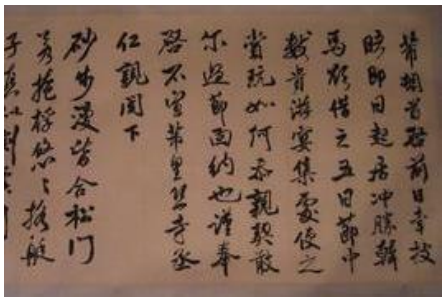
História novinárstva :)

Novinárstvo je bezprostredne spojené s dejinami. Hovorí sa, že noviny sú zrkadlom doby. Noviny si „pamätajú“ viac než dve tisícročia. Nemožno síce hovoriť o novinách dnešného typu, no boli to periodiká, ktoré už prinášali informácie. A informácie, ako vieme sú základom novinárstva. I jeho predmetom, nech je to v ktoromkoľvek prostriedku masovej komunikácie.

Niečo podobné ako noviny poznali už starí Číňania v 2. storočí p.n.l.. Volali sa *Ti-pao* a informačne sa starali o vládnucu dynastiu. Neboli ešte verejne prístupné, mali utajený, interný charakter. Až oveľa neskôr, v 8. storočí nášho letopočtu, z iniciatívy čínskeho cisára Li Lungfiho sa vydávali kópie výnosov a nariadení, z ktorých sa postupne stali akési úradné noviny.

Ti-pao

V tom čase však Európa mala už niekoľko storočí prvé periodikum. Nebolo tlačené, ale písané. Jeho dejiny siahajú do čias Rímskej ríše, do roku 59 p.n.l., kedy rímsky konzul Gaius Julius Caesar nariadil pravidelné vydávanie správ zo zasadnutí senátu pod názvom *Acta senatus* (Senátne správy). Boli vyvesené na tabuli pri vchode do senátu, takže ich možno nazvať akýmisi nástennými novinami a vychádzali trikrát v mesiaci, ako zasadal senát.

Onedlho po ich zrode na príkaz Caesara vznikli *Acta diurna populi Romani* (Denné správy rímskeho ľudu), ktoré vychádzali denne. Ich obsahom už neboli len vyhlášky a opatrenia rímskych úradov, ale aj správy o udalostiach na cisárskom dvore a v celej krajine. Niektorí autori tvrdia, že skracovaním pôvodného názvu *Acta diurni populi Romani* ostalo len diurna, z čoho sa postupne vyvinulo, z čoho sa postupne vyvinulo giornale, journal, žurnál. *Acta diurna* vychádzali do roku 330 n.l., kedy ich zrušil cisár Konštantín I. (vládol v rokoch 306-337) v súvislosti so svojim rozhodnutím premiestniť hlavné mesto impéria z Ríma do Konstantinopolu. *Acta diurna* možno považovať za najdlhšie vychádzajúce periodikum v dejinách ľudstva (vychádzali 389 rokov).

Kým vznikli skutočné noviny, kým vznikla tlač, dorozumievanie medzi ľuďmi malo iba písané formy a dotýkalo sa úzkeho kruhu adresátov. V staroveku ich funkcia spočívala vo vzájomnej komunikácii medzi vyššími spoločenskými vrstvami. Správy a oznámenia čítali panovníci, ich úradníci, štátni, provinční a vojenskí hodnostári, prípadne obchodníci. Ostatná populácia, zväčša pre negramotnosť, sa k nim nedostala. Stredovek, trvajúci tisíc rokov od pádu Západorímskej ríše (5. storočie n.l.) až do objavenia Ameriky (15. storočia) priniesol pozitívne zmeny.

Vznik novinárstva predpokladal rozširovanie písaného či hovoreného slova. Za predchodcov novín považujeme písané noviny, príležitostné informácie, obchodnú a politickú korešpondenciu, novinové letáky a letákové noviny. Na Slovensku je zachovaný list trenčianskeho richtára Osvalda Somorovského asi z roku 1461, v ktorom oznamuje bratislavskej mestskej rade všetky novinky z Trenčína a najmä z Trenčianskeho hradu. Z obdobia reformácie je známa zbierka písaných novín augsburského poštmajstra Krišpína Lampertera, ktoré odoberal aj bratislavský mestský notár Matrin Kestler.

Revolučným činom, ktorý výrazne ovplyvnil novinárstvo, bol v 15. storočí vynález kníhtlače, pochádzajúci z dielne nemeckého tlačiara Johannesa Gutenberga, vlastným menom Gensfleischa. Pravdepodobné obdobie vzniku tohto vynálezu sa datuje okolo rokov 1440 až 1450. S polovicou 15. storočia sa spája v Európe aj vznik predchodcov periodickej tlače: letákových novín a novinových letákov. Rozdiel medzi nimi je v tom, že letákové noviny obsahovali viac správ, novinové letáky jednu správu. Za najstarší novinový leták sa považuje nemecký tlačený produkt už z roku 1450 *Historie, wie die Türken die christliche Kirche anfchten* (*História o tom, ako Turci kresťanskú cirkev sužujú*).

Kníhtlač sa veľmi rýchlo rozšírila po celej Európe a utvorila najvýznamnejšie technické predpoklady na rozvoj

Copyright © 2013 - 2026 Encyklopédia poznania

masovej komunikácie. Na Slovensku sa začala kníhtlač v roku 1573 v Komjaticiach a v Šintave, hoci prvé náznaky sú z roku 1560 v Košiciach.

Tlačové produkty po vynáleze kníhtlače viazali svoje vydanie na konania jarmokov, pútí a pod. Na ich rozširovanie malo pozitívny vplyv zriaďovanie pravidelných poštových tratí. Postupne ich sieť v Európe hustla, pribúdali dostavníky a kuriéri. Vzhľadom na to, že poštové trate mali prevažne týždennú frekvenciu, prvé periodiká mali spravidla týždennú periodicitu. Cez slovenské územie ako prvá prechádzala od roku 1530 týždenná poštová linka Viedeň - Bratislava a prvá poštová trať na Slovensku vznikla v roku 1558 na trase Bratislava - Ružomberok - Košice.

V krajinách, kde pretrvával feudalizmus, sa vznik novín a časopisov oneskoroval. Hospodárske zaostávanie Slovenska (v rámci Uhorska) sa prejavilo aj v oneskorenom vzniku jeho periodickej tlače. Ten súvisí totiž najmä s rozvojom meštianstva, ktoré potrebovalo informovanosť v národnom aj v medzinárodnom meradle.

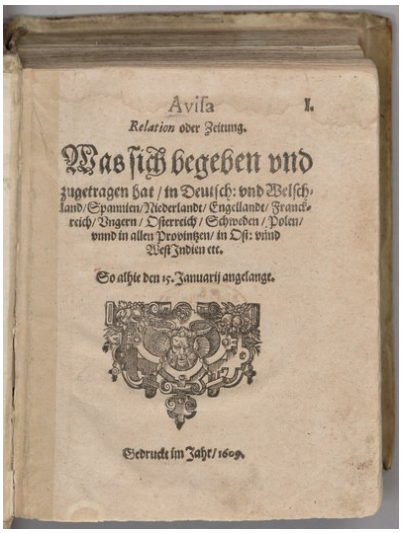
Letákové noviny možno nazvať už produktmi vzmáhajúcej sa spoločnosti. Za prvé letákové noviny na Slovensku považujeme *Zwo Wahrhaftige Newezeitung* (*Dve skutočné noviny*) vytlačené v Bratislave roku 1594, ktorých pôvodcom je jeden z prvých kočovných tlačiarov J. Valo. Prvé tlačiarne na Slovensku však vznikli už v roku 1577 v Banskej Bystrici, Bardejove a Trnave.

Predpokladom rozvoja tlačového novinárstva okrem techniky (kníhtlače) bol aj papier. Prvá slovenská papiereň vznikla v roku 1530 v Levoči. Aby sa však produkty kníhtlače mohli stať novinami a časopismi, museli spĺňať základné znaky novinárstva: aktuálnosť, periodicitu a publicitu.

Čítanie novín v roku 1605

Nie je jednoznačné, ktoré noviny možno nazvať na svete za najstaršie. O prvenstvo sa hlásia nepravidelne periodické tlačoviny z roku 1609 v Štrasburgu *(Relation a Wolfenbüttele; Aviso. Relation oder Zeitung),* ale v belgických Antverpách sú už v roku 1605 zaznamenané nepravidelne vychádzajúce noviny *Nieuwe Tydingehen,* ktoré sa čoskoro stali mesačníkom a od roku 1610 týždenníkom. V roku 1622 začal vychádzať v Londýne prvý anglický týždenník *Weekly Nevves*, pre nás je však zaujímavý tým, že v podtitule uvádza okrem iného *from Italy, Germanie, Hungaria, Bohemia...,* čo možno považovať aj za periodikum, prinášajúce správy zo slovenského územia.

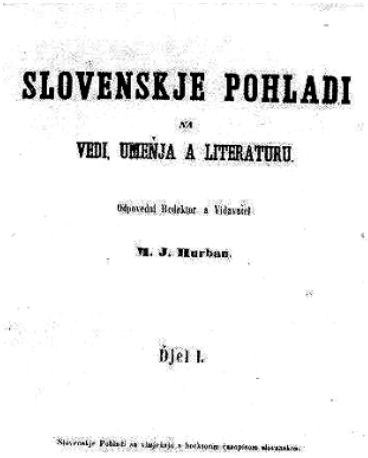
Aviso. Relation oder Zeitung
z roku 1609

Najstaršie známe nepravidelne vydávané noviny na území Slovenska tlačili v Levoči a Bardejove po latinsky. Nazývali sa *Mercurius Hungaricus* (1705), od č. 2 premenované na *Mercurius Veridicus ex Hungaria* a vychádzali do roku 1710. Matej Bel založil v latinskom jazyku roku 1721 v Bratislave prvý slovenský týždenník v Uhorsku pod názvom *Nova Posoniensia* (do 1722). Prvé nemecké noviny na Slovensku *Pressburger Zeitung* vychádzali od roku 1849 denne, zanikli až roku 1929. Prvé maďarské noviny v Uhorsku (teda aj na území Slovenska) vychádzali v rokoch 1780-1788 dvakrát týždenne pod názvom *Magyar Hirmondó.*

No a prvý - najstarší - známy slovenský časopis pod názvom *Nowiny o Rolnim a Polnim Hospodářství* vychádzal v roku 1783 iba štyri mesiace ako najstaršie poľnohospodárske noviny v Uhorsku. V tom istom roku vznikli v Bratislave prvé 2 až 3krát týždenne vychádzajúce *Presspůrske nowiny.* Zanikli v roku 1787, mali už prvý úvodník a komentár, dokonca i prvé inzeráty. O dva roky neskôr, v rokoch 1785-1786 vychádzal mravoučný mesačník *Staré Nowiny literního Umění* v Banskej Bystrici ako prvá slovenská kultúrna revue. V rokoch 1812- 1819 vydával v Bratislave Juraj Palkovič *Týždenník, aneb Císařské Královské národní noviny,* ktoré mali na tú dobu už veľký počet odberateľov - 2 000.

NOVA
POSONIENSIA.
ANNO CHRISTI MDCC XXII.
DIE VII. JANUARIUS.

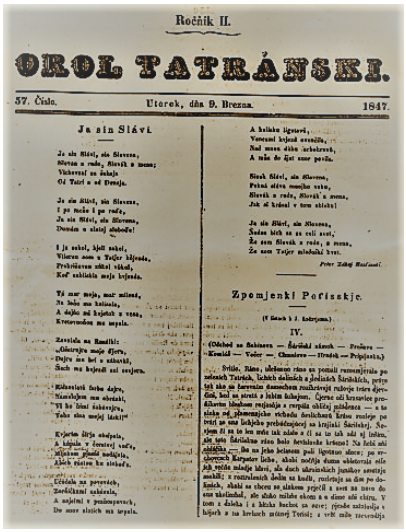

Presspůrské
Nowiny.
List čtwrtý.
Wydaný w Utersý dne 13 Ledna 1784.

SLOVENSKJE POHLADI
NA
VEDI, UMENJA A LITERATURU.
M. J. Hurban.
Djel I.

Nova Posoniensia ***Presspůrske noviny*** ***Slovenskje pohladi...***

Spomenuli sme viacero „prvých“ periodík na území Slovenska, ale ani jedno nevychádzalo v spisovnej slovenčine. Až Ľudovít Štúr, zakladateľ moderného slovenského novinárstva, začal v tomto jazyku vydávať *Slovenskje národňje novini,* vychádzajúce dvakrát týždenne od 1. 8. 1845 do 9. 6. 1848 s dvojtýždennou literárnou prílohou *Orol tatránski.* Tieto noviny obsahovali už obidve zložky novinárstva - spravodajstvo i publicistiku.

Ročník II.
OROL TATRÁNSKI.
57. Číslo. Utorek, dňa 9. Brezna. 1847.
Ja sin Slávi.
Zpomjenkí Poľiskje.

Čitáreň novín v roku 1840 ***Orol tatránski***

V roku 1846 založil Jozef Miloslav Hurban v Skalici *Slovenskje pohladi na vedi, umeňja a literatúru,* ktoré možno považovať za jednu z najstarších dodnes vychádzajúcich literárnych revuí v Európe.

V roku 1848 prvý slovenský profesionálny novinár Daniel Lichard takmer pol roka vydával *Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život* - prvý slovenský hospodársky týždenník (5. 4.- 27. 9. 1848), a v apríli roku

Copyright © 2013 - 2026 Encyklopédia poznania

1849 sa dvakrát týždenne pokúšal vydávať v Skalici prvé slovenské politické noviny *Slowenskí pozorník* s prílohou *Žitwa* (4. 4.-27. 4. 1849).

Predajca novín na bulvári v Paríži v rokui 1873

Japonská gejša číta noviny (1870-1890)

Prvým slovenským denníkom, vydávaným však v Budapešti, bol *Slovenský denník* v rokoch 1910-1938, redigovaný Milanom Hodžom, Antonom Štefánkom a Františkom Votrubom. V rokoch 1914-1918 ho uhorská vláda zastavila, obnovený bol 9. 11**.** 1918 v Ružomberku a potom v Bratislave. Možno ho považovať za prvý slovenský denník aj na území Slovenska a v prvej Československej republike.

Na rozvoj tlače vplývala najmä nerovnomernosť hospodárskeho, politického a sociálneho vývinu národných celkov v Rakúsko-Uhorsku. Koncom 19. storočia a začiatkom 20. storočia tu existovali priepastné rozdiely. Napríklad roku 1900 vychádzalo 31 slovenských novín a časopisov (vrátane odnárodňujúcich), no Maďari, ktorí vtedy tvorili podľa oficiálnych štatistík ani nie polovicu (45,9 %) všetkého obyvateľstva Uhorska, mali 1 132 periodík. V roku 1910 zo 45 vychádzajúcich slovenských novín a časopisov bolo 13 cirkevných a 7 odnárodňujúcich.

Stav slovenského novinárstva do vzniku Československej republiky bol neradostný aj napriek tomu, že v prvej polovici roku 1914 vychádzalo 77 slovenských periodík. V druhej polovici roka, po vypuknutí prvej svetovej vojny, ich totiž bolo už iba 33 a tento pokles sa cez vojnu nezastavil. V roku 1915 ich vychádzalo 30 a v roku 1918 len 28. Na konci prvej svetovej vojny hrozil slovenskému novinárstvu takmer zánik. Na Slovensku vychádzalo 124 maďarských periodík, ale slovenských len 23, pričom 8 z nich vychádzalo v Budapešti. V čase vzniku ČSR bolo vydávanie slovenskej tlače sústredené v Budapešti, Martine, Ružomberku a Skalici. Roku 1920 ich bolo celkove 120.

Vychádzanie periodík v Československej republike bolo veľmi rozdielne. K 31. decembru 1920 ich vychádzalo 2 060, z toho v českých krajoch až 1857. Veľavravne to ukazujú percentá, keď v Čechách vychádzalo 70,4 % všetkých periodík, hoci Čechy mali iba 49 % všetkého obyvateľstva, na Morave to bolo 17,4 % periodík a 19,6 % obyvateľstva, v Sliezsku 2,3 % periodík a 4,9 % obyvateľstva, na Slovensku 8,8 % periodík a 22,1 % obyvateľstva, v Zakarpatskej Ukrajine (Podkarpatskej Rusi) 1,1 % periodík a 4,4 % obyvateľov. Denníkov vychádzalo v Čechách 75, na Morave 33, na Slovensku 20 a v Zakarpatskej Ukrajine 3.

Na dokreslenie sa žiada povedať, že pri sčítaní ľudu v roku 1921 z celkového počtu 13 613 172 obyvateľov sa k českej a slovenskej národnosti hlásilo 65,5 %, zostávajúcu vyše tretinu obyvateľstva tvorili národnostné menšiny.

V ďalších rokoch Československej republiky počet slovenských periodík narastal. V roku 1928 ich vychádzalo 186, v roku 1937 už 250. Slovenské novinárstvo bolo sústredené predovšetkým v Bratislave, ale významnými centrami boli aj Košice, Martin, Nitra, Prešov, Ružomberok, Trnava a Žilina.

Zmena nastala po mníchovskom diktáte a následnom vzniku Slovenského štátu v roku 1939. Monopolné postavenie zaujala Hlinkova slovenská ľudová strana a jej tlač. Zakázaná, resp. glajchšaltovaná bola tlač všetkých ostatných strán, odborov a záujmových organizácií. Zo štvrť tisícky slovenských periodík ich za dva roky ostalo len 113. Hlavné centrum vydávania periodickej tlače sa nachádzalo opäť v Bratislave a klesol význam

Copyright © 2013 - 2026 Encyklopédia poznania

Martina, Prešova, Trnavy a Žiliny.

V tomto období okrem oficiálnej ľudáckej a legálnej neľudáckej tlače vychádzali aj ilegálne odbojové domáce a zahraničné periodiká a neskôr po vypuknutí Slovenského národného povstania aj povstalecká tlač a tlač revolučných národných výborov.

Po skončení druhej svetovej vojny nastala v Československu výrazná diferenciácia. Zvíťazili v nej demokratické sily s cieľom obnoviť Československú republiku, čoho výrazom bolo vyhlásenie Košického vládneho programu v roku 1945. Politický boj o moc však pokračoval v štáte ďalej a vyvrcholil víťazstvom komunistov vo februári 1948. Systém tlače predstavoval v tomto období tri skupiny: tlač politických strán, spoločenských organizácií a štátnych orgánov. Najsilnejším tlačovým centrom bola opäť Bratislava, po nej Košice, Martin, Prešov a Žilina.

Od roku 1945 do konca roka 1948 bolo v Československu postupne zrušených 350 novín a časopisov strán, ktoré boli vo vojne skompromitované a porazené. K 25. februáru 1948 vychádzalo na Slovensku 232 periodík. Všetka tlač začala uskutočňovať líniu Komunistickej

strany Československa a výstavbu socializmu v krajine. V roku 1954 to bolo až 615 periodík (z nich väčšina okresných a podnikových), ale o rok na to „iba" 377, pretože veľa z nich, najmä podnikových, zaniklo.

Novú situáciu do prostriedkov masovej komunikácie vniesol 20. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu v roku 1956 odhalením deformácií spôsobených dogmatizmom a podnetmi na prekonanie kultu osobnosti. Jeho závery sa preniesli do všetkých dokumentov krajín tzv. socialistického tábora, teda aj do Československa.

V prvej polovici päťdesiatich rokov boli časté zásahy Štátneho tlačového dozoru, ktorý vznikol v roku 1953 (od roku 1967 ho nahradila Ústredná publikačná správa) a bol aj nástrojom kultových metód v oblasti novinárstva. Z pôvodného určenia na ochranu štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva sa zmenil na politickú cenzúru. Jeho zásahy mali neraz negatívny vplyv aj na uzávierku alebo včasnú výrobu (tlač) novín. Napriek tomu v období rokov 1956-1962 „bol v oblasti našej periodickej tlače viditeľný ústup od šedivosti a uniformity novín a časopisov a zvyšovanie dôrazu na ich informovanosť".

Počet cenzúrnych zásahov sa znížil v priebehu šesťdesiatych rokov. Vtedy (roku 1965) vychádzalo na Slovensku 288 periodík a o dva roky neskôr iba 233, na čom má podiel reštriktívna politika štátu.

Dňa 25. októbra 1966 prijalo Národné zhromaždenie nový tlačový zákon č. 81 Zb. O periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch, ktorý nadobudol účinnosť dňom 1. januára 1967. Spolu s jeho novelou č. 86 z 28. marca 1990 Zb. Je platný doteraz. Vládnym nariadením z 13. júna 1968 bol zrušený Štatút Ústrednej publikačnej správy a zákon z 26. júna 1968 novelizoval tlačový zákon v tom zmysle, že cenzúra je neprípustná.

Po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do Československa sa však situácia opäť zmenila. Uznesením vlády č. 292 z 30. augusta 1968 bol pri Predsedníctve vlády zriadený Úrad pre tlač a informácie, na Slovensku bol uznesením Predsedníctva Slovenskej národnej rady č.167 zo 4. septembra 1968 zriadený Slovenský úrad pre tlač a informácie. Ich pôsobnosť bola potvrdená zákonom č. 127/68 Zb. zo dňa 13. septembra 1968 o niektorých prechodných opatreniach v oblasti tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkoch. Tieto „prechodné" opatrenia a činnosť úradov pre tlač a informácie trvali vyše dvadsať rokov, do jari 1990.

Ostatných dvadsať rokov od roku 1968 sa prejavovalo stagnáciou vo vývoji periodickej tlače. V roku 1968 vychádzalo 324 novín a časopisov a odvtedy až do roku 1989 sa tento počet pohyboval v podobnom rozpätí. Ale to už nie je história.

Zdroje

Prevzaté a upravené z:

Andrej Tušer, *Ako sa robia noviny*, ISBN 978-80-89033-59-1.

Copyright © 2013 - 2026 Encyklopédia poznania